

Η άμβλωση ως συνταγματική ελευθερία: Συγκριτική προσέγγιση ΗΠΑ και Γαλλίας

Κυριακή Παπαδοπούλου*

Η συνταγματική προστασία της τεχνητής διακοπής της κύησης αποτελεί πεδίο στο οποίο αναδεικνύεται με ιδιαίτερη ένταση η σχέση μεταξύ προσωπικής αυτονομίας, δικαστικής ερμηνείας και νομοθετικής εξουσίας. Η παρούσα μελέτη εξετάζει συγκριτικά την εξέλιξη της σχετικής προστασίας στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη Γαλλία, δύο έννομες τάξεις οι οποίες ακολούθησαν αντίστροφες κανονιστικές διαδρομές. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η επιλογή διακοπής της κύησης εντάχθηκε νομολογιακά στη συνταγματικά προστατευόμενη ελευθερία μέσω της *Roe v. Wade* και επαναπροσδιορίστηκε με την *Planned Parenthood v. Casey*, πριν η συνταγματική αυτή θεμελίωση εγκαταλειφθεί με την *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization*. Στη Γαλλία, αντιθέτως, η ήδη παγιωμένη νομοθετική αναγνώριση της οικειοθελούς διακοπής της κύησης ενισχύθηκε το 2024 με τη ρητή κατοχύρωση στο άρθρο 34 του Συντάγματος της εγγυημένης ελευθερίας της γυναίκας να προσφεύγει σε αυτήν. Μέσα από την αντιπαραβολή των δύο παραδειγμάτων διερευνάται η διαφορετική κατανομή ρόλων μεταξύ συνταγματικού νομοθέτη, κοινού νομοθέτη και δικαστή, καθώς και η θεσμική ανθεκτικότητα που προσφέρει κάθε μορφή κατοχύρωσης. Υποστηρίζεται ότι η ουσιαστική προστασία μιας θεμελιώδους ελευθερίας δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τον ρητό ή νομολογιακό χαρακτήρα της αναγνώρισής της, αλλά από τη συνολική συνταγματική της θέση, την ένταση του δικαστικού ελέγχου και τα όρια που τίθενται στη μεταγενέστερη νομοθετική παρέμβαση. Η αμερικανική και η γαλλική εμπειρία αναδεικνύουν, έτσι, δύο διαφορετικές όψεις του ίδιου προβλήματος: τους όρους υπό τους οποίους μία συνταγματικά προστατευόμενη ελευθερία μπορεί να διατηρεί την κανονιστική της ανθεκτικότητα απέναντι στις μεταβολές της πολιτικής και ερμηνευτικής συγκυρίας.

τεχνητή διακοπή της κύησης – άμβλωση – αναπαραγωγική αυτονομία – συνταγματική κατοχύρωση – θεμελιώδη δικαιώματα – *Roe v. Wade* – *Planned Parenthood v. Casey* – *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* – Γαλλικό Σύνταγμα – συνταγματική αναθεώρηση – *stare decisis* – συγκριτικό συνταγματικό δίκαιο

Η τεχνητή διακοπή της κύησης ανήκει στα ζητήματα στα οποία η νομική ρύθμιση συναντά αναπόφευκτα προγενέστερες αξιολογικές παραδοχές. Η δυσχέρεια δεν εντοπίζεται μόνο στον προσδιορισμό των προϋποθέσεων υπό τις οποίες μια κύηση μπορεί να διακοπεί, αλλά ήδη στον τρόπο με τον οποίο το δίκαιο αντιλαμβάνεται την κυοφορούμενη ζωή και τη σχέση της με την αυτονομία της κυοφορούσας. Πρόκειται, επομένως, για ένα πεδίο στο οποίο η νομική απάντηση προϋποθέτει τη χάραξη ορίων μεταξύ διαφορετικών και συγχρόνως αλληλεξαρτώμενων αξιώσεων προστασίας. Η ιατρική επιστήμη μπορεί να προσδιορίσει τα πραγματικά χαρακτηριστικά της κύησης και της διακοπής της, περιγράφοντας την άμβλωση, μεταξύ άλλων, ως τερματισμό της εγκυμοσύνης πριν από το στάδιο κατά το οποίο το έμβρυο δύναται να επιβιώσει αυτοτελώς εκτός της μήτρας¹. Η περιγραφή αυτή δεν επιλύει, ωστόσο, το κανονιστικό ζήτημα. Η βιολογική εξέλιξη της κύησης αποτελεί δεδομένο που το δίκαιο καλείται να αξιολογήσει· δεν καθορίζει αφ' εαυτής ούτε το περιεχόμενο ούτε την έκταση της έννομης προστασίας.

* ΜΔΕ, Δικηγόρος

¹ Για τον ιατρικό ορισμό της «βιωσιμότητας» (fetal viability), βλ. Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO), ο οποίος την τοποθετεί συμβατικά μεταξύ της 22ης και 24ης εβδομάδας της κύησης. Στο πεδίο του συγκριτικού συνταγματικού δικαίου, το κριτήριο αυτό εισήχθη με την ιστορική απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973), και επιβεβαιώθηκε στην *Planned Parenthood v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992), ως το χρονικό σημείο πέρα από το οποίο το κράτος αποκτά επιτακτικό συμφέρον προστασίας της δυνητικής ανθρώπινης ζωής. Σημειώνεται ότι, αν και η *Roe* ανατράπηκε στις ΗΠΑ με την απόφαση *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* (2022), το κριτήριο της βιωσιμότητας παραμένει κεντρικό σημείο αναφοράς στη διεθνή βιοηθική και νομική συζήτηση.

Η ιδιαιτερότητα του ζητήματος εξηγεί και τη σταθερή παρουσία ηθικών, φιλοσοφικών και θρησκευτικών επιχειρημάτων στη σχετική συζήτηση. Ήδη ο Dworkin, το 1993, συνέδεσε την επιλογή σχετικά με την άμβλωση με τη θρησκευτική ελευθερία, εντάσσοντας συγχρόνως τις σχετικές πεποιθήσεις στο ευρύτερο πεδίο των θεμελιωδών ηθικών επιλογών του προσώπου². Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει μια κρίσιμη διάσταση του προβλήματος: οι αντιλήψεις για την αρχή και την αξία της ανθρώπινης ζωής δεν είναι πάντοτε δυνατό να αποσυνδεθούν από βαθύτερες προσωπικές πεποιθήσεις. Η έννομη τάξη, όμως, δεν καλείται να επιλέξει μεταξύ ανταγωνιστικών κοσμοθεωριών, αλλά να διαμορφώσει τους όρους υπό τους οποίους διαφορετικές αντιλήψεις μπορούν να συνυπάρχουν εντός ενός πλουραλιστικού συστήματος προστασίας δικαιωμάτων³.

Αφετηρία της σχετικής νομικής αξιολόγησης αποτελεί η θέση της κυοφορούσας ως αυτοτελούς φορέα δικαιωμάτων. Η απόφαση για τη συνέχιση μιας εγκυμοσύνης αφορά κατεξοχήν τη σωματική και προσωπική της αυτονομία, την ιδιωτική της ζωή και τη δυνατότητα να καθορίζει ουσιώδεις όψεις της προσωπικής και οικογενειακής της ύπαρξης. Η κύηση δεν αποτελεί, άλλωστε, ένα γεγονός εξωτερικό προς το πρόσωπό της, αλλά μια κατάσταση που εκτυλίσσεται εντός του σώματός της και επηρεάζει άμεσα τη σωματική και ψυχική της ακεραιότητα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνει τη ζωή της.

Η διαπίστωση αυτή δεν συνεπάγεται ότι η κυοφορούμενη ζωή στερείται αυτοτελούς έννομης σημασίας⁴. Αντιθέτως, ακριβώς η ταυτόχρονη παρουσία της αυτονομίας της κυοφορούσας και του ενδιαφέροντος της έννομης τάξης για την προστασία της κυοφορούμενης ζωής συγκροτεί τον πυρήνα της προβληματικής. Το κρίσιμο ερώτημα δεν χρειάζεται, επομένως, να τίθεται με απόλυτους όρους, ως επιλογή μεταξύ δύο αμοιβαίως αποκλειόμενων θέσεων. Αφορά πρωτίστως την έκταση και την ένταση της προστασίας που αναγνωρίζεται σε καθεμία από τις εμπλεκόμενες αξίες και τον τρόπο με τον οποίο η μεταξύ τους σχέση μεταβάλλεται κατά την εξέλιξη της κύησης.

Στην ίδια προβληματική εντάσσεται και η θέση του κράτους. Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν εξαντλείται στην υποχρέωση αποχής από αδικαιολόγητες επεμβάσεις στην ιδιωτική σφαίρα. Περιλαμβάνει, υπό προϋποθέσεις, και θετικές υποχρεώσεις διαμόρφωσης ενός αποτελεσματικού πλαισίου προστασίας της ζωής, της υγείας, της σωματικής ακεραιότητας και της ανθρώπινης αξίας⁵. Η κρατική παρέμβαση οφείλει, συνεπώς, να κινείται μεταξύ δύο απαιτήσεων: να μην υποκαθιστά την προσωπική

². Βλ., αναλυτικά, R. DWORKIN, *Life's Dominion: An Argument about Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*, New York, Alfred A. Knopf, 1993, σ. 30 επ., όπου υποστηρίζεται ότι η νομική ρύθμιση της άμβλωσης δεν αφορά απλώς τη σύγκρουση δικαιωμάτων, αλλά αγγίζει τον πυρήνα της ελευθερίας της συνειδήσεως και της θρησκευτικής ελευθερίας, καθώς κάθε στάση απέναντι στο ζήτημα προϋποθέτει μια βαθύτερη πνευματική παραδοχή για την εγγενή αξία της ανθρώπινης ύπαρξης.

³. Για την υποχρέωση της φιλελεύθερης έννομης τάξης να παραμένει ουδέτερη απέναντι σε ανταγωνιστικές κοσμοθεωρίες («neutrality of justify»), βλ. το κλασικό έργο του J. RAWLS, *Political Liberalism*, New York, Columbia University Press, 1993, σ. 173 επ.

⁴. Στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας δικαιωμάτων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει παγιώσει τη θέση ότι το έμβryo δεν απολαμβάνει αυτοτελές δικαίωμα στη ζωή δυνάμει του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, καθώς δεν λογίζεται ως «πρόσωπο» με την έννοια της Σύμβασης. Βλ., ενδεικτικά, τις αποφάσεις μείζονος συνθέσεως (Grand Chamber) του ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 53924/00), απόφαση της 8ης Ιουλίου 2004, παρ. 82 επ., και *A, B και C κατά Ιρλανδίας* (Προσφυγή No 25579/05), απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 2010, παρ. 222. Ωστόσο, το Δικαστήριο αναγνωρίζει σταθερά ότι η κυοφορούμενη ζωή αποτελεί ένα έννομο αγαθό που χρήζει προστασίας και το οποίο δύναται να δικαιολογήσει περιορισμούς στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής της εγκύου (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), παραχωρώντας στα συμβαλλόμενα κράτη ευρύ περιθώριο εκτίμησης (margin of appreciation) για τη ρύθμισή του.

⁵. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, τα συμβαλλόμενα κράτη δεν υπέχουν μόνον αρνητικές υποχρεώσεις αποχής, αλλά και θετικές υποχρεώσεις (positive obligations) για τη λήψη νομοθετικών και διοικητικών μέτρων που διασφαλίζουν την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ (άρθρα 2 και 8). Ειδικότερα, στο πεδίο της τεχνητής διακοπής της κύησης, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, εφόσον ο εθνικός νομοθέτης επιτρέπει την άμβλωση υπό ορισμένες προϋποθέσεις, ανακύπτει θετική υποχρέωση του κράτους να διαμορφώσει ένα σαφές, προσβάσιμο και αποτελεσματικό διαδικαστικό πλαίσιο, ώστε η έγκυος να μπορεί να ασκήσει απρόσκοπτα το δικαίωμά της χωρίς γραφειοκρατικές ή ιατρικές καθυστερήσεις που θέτουν σε κίνδυνο την υγεία της. Βλ. σχετικές τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ *Tysiác κατά Πολωνίας* (Προσφυγή No 5410/03), απόφαση της 20ής Μαρτίου 2007, παρ. 107 επ., *R.R. κατά Πολωνίας* (Προσφυγή No 27617/04), απόφαση της 26ης Μαΐου 2011, παρ. 181 επ., και *P. and S. κατά Πολωνίας* (Προσφυγή No 57375/08), απόφαση της 30ής Οκτωβρίου 2012, παρ. 96.

επιλογή της κυοφορούσας σε έναν κατεξοχήν ιδιωτικό χώρο και, συγχρόνως, να μην παραγνωρίζει τα λοιπά αγαθά στα οποία η ίδια η έννομη τάξη αναγνωρίζει προστατευτέα αξία.

Το ζήτημα της άμβλωσης αναδεικνύεται έτσι σε χαρακτηριστικό πεδίο δοκιμασίας της αρχής του πλουραλισμού⁶. Η αναζήτηση μιας μοναδικής απάντησης ως προς την ηθική ή φιλοσοφική υπόσταση της κυοφορούμενης ζωής δεν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της νομικής ρύθμισης. Εκείνο που απαιτείται είναι η διαμόρφωση ενός πλαισίου μέσα στο οποίο η προστασία της κυοφορούμενης ζωής δεν οδηγεί σε εξουδετέρωση της αυτονομίας της γυναίκας, αλλά ούτε και η κατοχύρωση της τελευταίας καθιστά νομικώς αδιάφορη την εξέλιξη της κύησης. Στην αναζήτηση αυτής της ισορροπίας εντοπίζεται, τελικά, ο πυρήνας της σύγχρονης δικαιωματικής προβληματικής γύρω από την τεχνητή διακοπή της κύησης.

I. Το ζήτημα της συνταγματικής κατοχύρωσης

Η αναγνώριση μιας ελευθερίας ως θεμελιώδους μεταβάλλει ουσιαδώς τους όρους της νομικής της προστασίας. Η σημασία της συνταγματικής κατοχύρωσης βρίσκεται ακριβώς στο ότι αποδεσμεύει, τουλάχιστον σε ορισμένο βαθμό, την προστατευόμενη επιλογή από τις μεταβολές της εκάστοτε νομοθετικής πλειοψηφίας και θέτει όρια τόσο στη ρυθμιστική ευχέρεια του νομοθέτη όσο και στην ερμηνευτική λειτουργία των δικαστηρίων⁷. Υπό αυτή την οπτική, η συζήτηση για την άμβλωση δεν αφορά μόνον τους όρους υπό τους οποίους αυτή επιτρέπεται, αλλά και ένα προγενέστερο ερώτημα: εάν η σχετική ελευθερία πρέπει να αντλεί την προστασία της από την κοινή νομοθεσία ή εάν διαθέτει συνταγματικό έρεισμα ικανό να αντιταχθεί σε αυτήν.

Το ερώτημα αποκτά ιδιαίτερη πρακτική σημασία όταν η νομοθετική προστασία αποδεικνύεται ευάλωτη σε πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές. Η αναγωγή, όμως, της επιλογής διακοπής της κύησης σε συνταγματικά προστατευόμενη ελευθερία δεν μπορεί να εξεταστεί αφηρημένα ούτε να δοθεί με ενιαίο τρόπο σε κάθε έννομη τάξη. Εξαρτάται από τη δομή του οικείου Συντάγματος, την αντίληψη που αυτό υιοθετεί για τα θεμελιώδη δικαιώματα και, κυρίως, από τα περιθώρια που αναγνωρίζει στον δικαστή για την ερμηνευτική συναγωγή δικαιωμάτων τα οποία δεν κατονομάζονται ρητώς στο συνταγματικό κείμενο⁸. Για τον λόγο αυτό, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το εάν υπάρχει ένας οικουμενικά πρόσφορος τρόπος συνταγματικής κατοχύρωσης στο πώς διαφορετικές συνταγματικές παραδόσεις μπορούν να οδηγηθούν σε διαφορετικές απαντήσεις επί του ίδιου ζητήματος.

Ιδιαίτερα εύγλωττη είναι συναφώς η αντιπαραβολή της αμερικανικής και της γαλλικής συνταγματικής εμπειρίας. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, η αναζήτηση συνταγματικού ερείσματος για δικαιώματα που δεν κατονομάζονται ρητώς πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός εξαιρετικά λιτού και ιστορικά παλαιού συνταγματικού κειμένου. Το Σύνταγμα του 1788 συγκροτείται από επτά άρθρα προσανατολισμένα πρωτίστως στην οργάνωση της ομοσπονδιακής εξουσίας, ενώ η κατοχύρωση επιμέρους ελευθεριών

⁶. Για την αρχή του αξιολογικού πλουραλισμού ως θεμέλιο του δημοκρατικού κράτους δικαίου στην Ευρώπη, βλ. πάγια νομολογία ΕΔΔΑ *Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή Νο 5493/72), απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 1976, παρ. 49, όπου υπογραμμίζεται ότι ο πλουραλισμός και η ανεκτικότητα προϋποθέτουν την προστασία ιδεών που «σοκάρουν ή ενοχλούν».

⁷. Η προσέγγιση αυτή αποτυπώνει την παραδοσιακή «αντιπλειοψηφική» λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων (counter-majoritarian difficulty), σύμφωνα με την οποία ο συνταγματικός πυρήνας των ατομικών ελευθεριών προστατεύεται από τις συγκυριακές πολιτικές πλειοψηφίες. Για την κλασική θεωρητική θεμελίωση αυτής της αρχής στο συγκριτικό δίκαιο, βλ. J.H. ELY, *Democracy and Distrust: A Theory of Judicial Review*, Cambridge, Harvard University Press, 1980, σ. 73 επ. Στην ελληνική θεωρία, για τον περιορισμό του νομοθέτη έναντι της προστασίας των δικαιωμάτων της προσωπικότητας και της ιδιωτικής αυτονομίας, βλ., ενδεικτικά, Α. ΜΑΝΕΣΗ, *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκουλα, 1980, σ. 242 επ., καθώς και Α. ΒΙΔΑΛΗ, *Το δικαίωμα στην επιλογή*, *constitutionalism.gr*, 2017, όπου υπογραμμίζεται ότι η προστασία της προσωπικής ελευθερίας της γυναίκας δεν μπορεί να εξαρτάται από τις μεταβαλλόμενες ηθικές ή πολιτικές σκοπιμότητες της κοινής νομοθεσίας.

⁸. Αναφορικά με τη δογματική συζήτηση για τα «σιωπηρά» ή «επαγόμενα» δικαιώματα (implied rights) στο πλαίσιο του δικαστικού ακτιβισμού, βλ. Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟ / Σ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟ, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 5η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2024, σ. 88 επ.

συμπληρώθηκε μεταγενέστερα μέσω των Τροπολογιών⁹. Η δε αυστηρότητα της διαδικασίας συνταγματικής μεταβολής καθιστά την τυπική προσθήκη νέων δικαιωμάτων εξαιρετικά απαιτητική¹⁰. Κατά συνέπεια, ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτά η ερμηνεία ήδη κατοχυρωμένων εγγυήσεων και το ερώτημα εάν από αυτές μπορούν να συναχθούν περαιτέρω μη ρητώς κατονομαζόμενες ελευθερίες.

Διαφορετική είναι η αφετηρία της ευρωπαϊκής συνταγματικής παράδοσης, χωρίς βεβαίως να μπορεί να γίνει λόγος για ένα απολύτως ομοιογενές πρότυπο. Τα ευρωπαϊκά Συντάγματα εμφανίζουν κατά κανόνα αναλυτικότερη κατοχύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων, ενώ η προστασία τους διαμορφώνεται τόσο μέσω της συνταγματικής αναθεώρησης όσο και μέσω της εξελικτικής ερμηνείας ήδη υφιστάμενων εγγυήσεων. Η διαφορά αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση της Γαλλίας. Το Σύνταγμα της Πέμπτης Δημοκρατίας του 1958 εντάσσεται σε ένα ευρύτερο *bloc de constitutionnalité*, στο οποίο ανήκει και η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789, ενώ το άρθρο 89 καθορίζει τη διαδικασία αναθεώρησης του συνταγματικού κειμένου¹¹.

Η αντιπαράθεση των δύο συστημάτων δεν παρουσιάζει, συνεπώς, ενδιαφέρον απλώς λόγω των διαφορετικών λύσεων στις οποίες κατέληξαν ως προς την άμβλωση. Αναδεικνύει δύο διαφορετικούς δρόμους συνταγματικής προστασίας: αφενός, την αναζήτηση της σχετικής ελευθερίας μέσω της ερμηνείας γενικότερων συνταγματικών εγγυήσεων και, αφετέρου, τη δυνατότητα ρητής αναγωγής της σε αντικείμενο συνταγματικής προστασίας¹². Το ουσιώδες ερώτημα είναι, τελικά, εάν η προστασία μιας τόσο κρίσιμης έκφρασης της προσωπικής αυτονομίας μπορεί να παραμείνει εξαρτημένη από την κοινή νομοθεσία ή εάν απαιτείται η τοποθέτησή της σε επίπεδο ικανό να δεσμεύει τον ίδιο τον νομοθέτη.

II. Η περίπτωση των ΗΠΑ

1. Η νομολογική διάπλαση της συνταγματικής προστασίας

Η αμερικανική εμπειρία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ακριβώς επειδή η προστασία της επιλογής διακοπής της κύησης δεν στηρίχθηκε σε ρητή συνταγματική πρόβλεψη. Διαμορφώθηκε νομολογικά, διατηρήθηκε επί δεκαετίες μέσω της ερμηνείας της Δέκατης Τέταρτης Τροπολογίας και, τελικά, ανατράπηκε από το ίδιο το Ανώτατο Δικαστήριο. Η διαδρομή από τη *Roe v. Wade* στη *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* αποτυπώνει, επομένως, όχι μόνο τη μεταβολή της συνταγματικής

⁹. Για την ιστορική διαδικασία ενσωμάτωσης της Χάρτας των Δικαιωμάτων (Bill of Rights, Τροπολογίες I-X) και τη λειτουργία της 14ης Τροπολογίας ως οχήματος συνταγματοποίησης νέων εκφάνσεων της ελευθερίας, βλ. G. STONE ...[et al.], *Constitutional Law*, 8th ed., Aspen Publishers, New York, 2018, σ. 412 επ.

¹⁰. Η διαδικασία τροποποίησης του αμερικανικού Συντάγματος, όπως αυτή ρυθμίζεται από το Άρθρο V (Article V), προβλέπει εξαιρετικά υψηλά πλειοψηφικά όρια (έγκριση από τα δύο τρίτα των δύο σωμάτων του Κογκρέσου και επικύρωση από τα τρία τέταρτα των πολιτειών), καθιστώντας το Σύνταγμα των ΗΠΑ ένα από τα πλέον δύσκαμπτα παγκοσμίως (βλ. αναλυτικά Brief Amending the US Constitution, National Conference of State Legislatures, 2026). Αυτή ακριβώς η δυσκινία μετατόπισε ιστορικά το βάρος της εξέλιξης του δικαίου στο Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, το οποίο κλήθηκε να αναγνωρίσει «μη κατονομαζόμενα δικαιώματα» (unenumerated rights), όπως το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή (right to privacy), μέσω της ερμηνείας της ρήτρας της δίκαιης διαδικασίας (Due Process Clause) της 14ης Τροπολογίας. Για τη δογματική αυτή εξέλιξη και τις μεθοδολογικές της προεκτάσεις, βλ. L. TRIBE, *American Constitutional Law*, 3rd ed., Foundation Press, New York, 2000, σ. 1320.

¹¹. Η έννοια του *bloc de constitutionnalité* διαμορφώθηκε από τη γαλλική θεωρία και καθιερώθηκε νομολογικά με την emblematicή απόφαση *Liberté d'association* (Decision n° 71-44 DC της 16ης Ιουλίου 1971) του Γαλλικού Συνταγματικού Συμβουλίου (Conseil constitutionnel). Το μπλοκ αυτό περιλαμβάνει, εκτός από το σώμα του Συντάγματος του 1958, το Προοίμιο του, τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789, το Προοίμιο του Συντάγματος του 1946 και τον Χάρτη Περιβάλλοντος του 2004. Αναφορικά με τη διαδικασία αναθεώρησης, το άρθρο 89 του Συντάγματος του 1958 προβλέπει ότι η πρωτοβουλία ανήκει από κοινού στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας (μετά από πρόταση του Πρωθυπουργού) και στα μέλη του Κοινοβουλίου. Η αναθεώρηση οριστικοποιείται είτε με δημοψήφισμα είτε, εφόσον πρόκειται για κυβερνητικό σχέδιο, με έγκριση από το Κογκρέσο (συνεδρίαση Εθνοσυνέλευσης και Γερουσίας) με πλειοψηφία των τριών πέμπτων (3/5) των εκφρασθεισών ψήφων. Βλ., γενικότερα, L. FAVOREU ...[et al.], *Droit constitutionnel*, 25e éd., Dalloz, Paris, 2023, σ. 112 επ.

¹². Για τη μεθοδολογική διάκριση μεταξύ της δικαστικής προστασίας (judicial review) και της ρητής συνταγματικής θέσπισης (constitutional amendment) στο πεδίο των βιοηθικών δικαιωμάτων, βλ. R. SIEGEL, *The Constitutionalization of Abortion in Comparative Perspective*, Law & Ethics of Human Rights, 2023, σ. 55.

αντιμετώπισης της άμβλωσης, αλλά και ένα βαθύτερο ερώτημα σχετικά με τα όρια της δικαστικής αναγνώρισης μη ρητώς κατοχυρωμένων δικαιωμάτων.

Η σημασία της νομολογίας στο αμερικανικό σύστημα συνδέεται με τη λειτουργία του δικαστικού προηγούμενου και την αρχή του *stare decisis*. Η κρίση του Supreme Court επί συνταγματικού ζητήματος υπερβαίνει τη συγκεκριμένη διαφορά και προσανατολίζει τη μεταγενέστερη δικαστική εφαρμογή του Συντάγματος. Δεν θα ήταν, πάντως, ακριβές να θεωρηθεί ότι ο αμερικανός δικαστής «δημιουργεί» δίκαιο, ενώ ο ευρωπαίος απλώς εφαρμόζει ήδη διαμορφωμένους κανόνες. Η ουσιώδης διαφοροποίηση βρίσκεται περισσότερο στη θεσμική βαρύτητα του προηγούμενου και στον ιδιαίτερα κεντρικό ρόλο που έχει αναλάβει το Supreme Court κατά την εξειδίκευση των ανοικτών εννοιών του ομοσπονδιακού Συντάγματος¹³.

Σε αυτό ακριβώς το περιβάλλον εκδόθηκε το 1973 η *Roe v. Wade*¹⁴. Το Δικαστήριο δεν αναζήτησε στο συνταγματικό κείμενο ένα αυτοτελές και ρητώς κατοχυρωμένο «δικαίωμα στην άμβλωση». Ενέταξε την απόφαση για τη διακοπή της κύησης στην προστατευόμενη σφαίρα προσωπικής ελευθερίας που απορρέει από τη ρήτρα *Due Process* της Δέκατης Τέταρτης Τροπολογίας. Η σημασία της *Roe* βρίσκεται ακριβώς σε αυτή τη μετατόπιση: το συνταγματικό κρίσιμο στοιχείο δεν ήταν η άμβλωση ως αυτοτελής κατηγορία, αλλά η έκταση της ελευθερίας του προσώπου έναντι κρατικών παρεμβάσεων σε αποφάσεις που αφορούν την ιδιωτική και αναπαραγωγική του ζωή.

Η αναγνώριση αυτή δεν διαμορφώθηκε ως απόλυτη. Η *Roe* επιχείρησε να συναρθρώσει την ελευθερία της γυναίκας με τα κρατικά συμφέροντα που συνδέονται με την προστασία της υγείας και της κυοφορούμενης ζωής. Για τον σκοπό αυτό υιοθέτησε το γνωστό τριμηνιαίο σχήμα, διαφοροποιώντας την έκταση της επιτρεπτής κρατικής παρέμβασης ανάλογα με την εξέλιξη της κύησης. Κατά το αρχικό στάδιο, η δυνατότητα κρατικού περιορισμού ήταν ιδιαίτερα στενή, ενώ η πρόοδος της κύησης επέτρεπε βαθμιαία εντονότερη ρυθμιστική παρέμβαση, ιδίως μετά το σημείο της βιωσιμότητας του εμβρύου. Η *Roe*, συνεπώς, δεν αρκέστηκε στην αναγνώριση μιας συνταγματικής ελευθερίας· επιχείρησε να κατασκευάσει και το ίδιο το κανονιστικό πλαίσιο άσκησης της.

Ακριβώς αυτό το τελευταίο στοιχείο αποτέλεσε και ένα από τα πλέον ευάλωτα σημεία της απόφασης. Η αυστηρή κατάτμηση της κύησης σε χρονικές περιόδους μπορούσε να εκληφθεί ως υπέρβαση της συνταγματικής κρίσης και ως μεταφορά ιατρικών παραδοχών σε ένα λεπτομερές κανονιστικό σχήμα που δύσκολα προέκυπτε από το ίδιο το συνταγματικό κείμενο¹⁵. Η κριτική αυτή δεν συνεπαγόταν αναγκαία αμφισβήτηση της συνταγματικής προστασίας της επιλογής αφορούσε κυρίως τον τρόπο με τον οποίο το Δικαστήριο είχε προσδιορίσει τα όριά της.

2. Από τη *Roe* στην *Casey*: διατήρηση του πυρήνα, μεταβολή του ελέγχου

¹³. Η αρχή του *stare decisis et non quieta movere* (εμμονή στα κριθέντα) αποτελεί το θεμέλιο του συστήματος του Common Law, διασφαλίζοντας τη σταθερότητα, την προβλεψιμότητα και την ισότητα ενώπιον του νόμου. Στο πεδίο του αμερικανικού συνταγματικού δικαίου, το Supreme Court εφαρμόζει την αρχή αυτή με μικρότερη αυστηρότητα (*horizontal stare decisis*) σε σχέση με την ερμηνεία κοινών νόμων, αναγνωρίζοντας ότι η διόρθωση ενός συνταγματικού σφάλματος μέσω αναθεώρησης είναι εξαιρετικά δυσχερές. Για τη θεωρητική διάκριση μεταξύ της δικαστικής δημιουργίας κανόνων (*judicial lawmaking*) και της ερμηνευτικής εξειδίκευσης στο αγγλοσαξονικό σύστημα, βλ. A. SCALIA, *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*, Princeton University Press, Princeton, 1997, σ. 36 επ.

¹⁴. *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973).

¹⁵. Το σύστημα των τριμήνων (*trimester framework*) που εισήγαγε η *Roe* επικρίθηκε έντονα από τη θεωρία και τη μειοψηφία του Δικαστηρίου ως μια μορφή «δικαστικής νομοθέτησης» (*judicial legislation*) που στερείτο συνταγματικού ερείσματος. Λόγω της πρόοδου της ιατρικής τεχνολογίας, η οποία μετατόπιζε διαρκώς το χρονικό σημείο της βιωσιμότητας του εμβρύου νωρίτερα στην κύηση, το σχήμα αυτό κατέστη λειτουργικά παρωχημένο. Για τον λόγο αυτό, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, στην απόφαση *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992), εγκατέλειψε ρητά το σύστημα των τριμήνων, αντικαθιστώντας το με το ενιαίο κριτήριο της βιωσιμότητας (*viability*) ως διαχωριστικής γραμμής, και εισήγαγε το κριτήριο του «ανεπίτρεπτου βάρους» (*undue burden test*) για την αξιολόγηση των κρατικών περιορισμών πριν από τη βιωσιμότητα. Βλ., σχετικά, J.F. ROSENBERG, *In Defense of Casey: From Trimesters to Undue Burden*, Harvard Law Review, 1993, σ. 163 επ.

Η διάκριση αυτή αποτυπώθηκε καθαρότερα στην *Planned Parenthood v. Casey* του 1992¹⁶. Το Supreme Court βρέθηκε αντιμέτωπο με σειρά προϋποθέσεων που είχε θεσπίσει η Πενσυλβάνια, μεταξύ των οποίων περίοδο αναμονής και προηγούμενη ενημέρωση της εγκύου, ειδικές προϋποθέσεις για τις ανήλικες και υποχρέωση γνωστοποίησης στον σύζυγο. Η *Casey* δεν εγκατέλειψε τον θεμελιώδη συνταγματικό πυρήνα της *Roe*. Αντίθετα, επαναβεβαίωσε ότι η απόφαση της γυναίκας πριν από τη βιωσιμότητα του εμβρύου εντάσσεται στην ελευθερία που προστατεύεται από τη *Due Process Clause*. Εκεί όπου διαφοροποιήθηκε ήταν στη μέθοδο ελέγχου. Το τριμηνιαίο σχήμα εγκαταλείφθηκε και στη θέση του αναδείχθηκε το κριτήριο του *undue burden*: μια κρατική ρύθμιση καθίσταται συνταγματικά προβληματική όταν έχει ως σκοπό ή αποτέλεσμα να θέτει ουσιώδες εμπόδιο στην πρόσβαση της γυναίκας σε άμβλωση πριν από τη βιωσιμότητα.

Η μεταβολή είχε ιδιαίτερη δογματική σημασία. Το Δικαστήριο διαχώρισε τον πυρήνα του προηγούμενου από επιμέρους στοιχεία της αιτιολογίας του. Το *stare decisis* δεν αντιμετωπίστηκε ως απαγόρευση κάθε νομολογιακής εξέλιξης, αλλά ως απαίτηση ιδιαίτερης δικαιολόγησης όταν τίθεται υπό αμφισβήτηση μια θεμελιώδης συνταγματική θέση πάνω στην οποία είχε ήδη οικοδομηθεί κοινωνική και νομική πραγματικότητα. Έτσι εξηγείται γιατί η *Casey* μπορούσε συγχρόνως να απομακρυνθεί από τη μεθοδολογία της *Roe* και να διατηρήσει το βασικό της συμπέρασμα.

Με βάση το νέο κριτήριο, το Supreme Court αποδέχθηκε ορισμένες από τις ρυθμίσεις της Πενσυλβάνια, αλλά απέρριψε την υποχρέωση ενημέρωσης του συζύγου. Η τελευταία δεν αντιμετωπίστηκε ως μια ουδέτερη διαδικαστική προϋπόθεση, αλλά ως περιορισμός ικανός να επιβαρύνει ουσιωδώς την αυτονομία της εγκύου και, ιδίως, γυναίκες ευρισκόμενες σε σχέσεις εξάρτησης ή κακοποίησης. Η *Casey* μετέφερε, επομένως, το κέντρο βάρους από την αφηρημένη χρονική κατάτμηση της κύησης στις πραγματικές συνέπειες που μια κρατική ρύθμιση μπορεί να έχει για την άσκηση της προστατευόμενης ελευθερίας.

3. Η *Dobbs* και η εγκατάλειψη του προηγούμενου συνταγματικού παραδείγματος

Η ισορροπία αυτή ανατράπηκε το 2022 με την *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization*¹⁷. Αφορμή αποτέλεσε ρύθμιση του Mississippi που απαγόρευε, με ορισμένες εξαιρέσεις, τις αμβλώσεις μετά τη δέκατη πέμπτη εβδομάδα της κύησης. Το πραγματικό διακύβευμα, όμως, υπερέβαινε κατά πολύ το συγκεκριμένο χρονικό όριο. Η πλειοψηφία επέλεξε να επανεξετάσει την ίδια τη συνταγματική θεμελίωση της προστασίας που είχαν αναγνωρίσει οι *Roe* και *Casey*. Η *Dobbs* απέρριψε την αντίληψη ότι η Δέκατη Τέταρτη Τροπολογία περιλαμβάνει προστατευόμενη ελευθερία διακοπής της κύησης. Η συλλογιστική της στηρίχθηκε σε δύο βασικούς άξονες: αφενός, στην απουσία ρητής αναφοράς της άμβλωσης από το Σύνταγμα και, αφετέρου, στην κρίση ότι η σχετική ελευθερία δεν είναι «βαθιά ριζωμένη στην ιστορία και την παράδοση του Έθνους» ούτε ενυπάρχει στην έννοια της «συντεταγμένης ελευθερίας». Κατά συνέπεια, η σχετική ρυθμιστική επιλογή επανήλθε κατά κύριο λόγο στη δημοκρατική πολιτική διαδικασία και, ιδίως, στις επιμέρους Πολιτείες.

Η μεταστροφή αυτή αποκτά μεγαλύτερη σημασία εάν ιδωθεί υπό το πρίσμα του *stare decisis*. Η *Dobbs* δεν τροποποίησε απλώς ένα επιμέρους κριτήριο της *Roe* ή της *Casey*, αλλά εγκατέλειψε την ίδια τη συνταγματική τους αφετηρία. Σε αυτό ακριβώς το σημείο διαφοροποιήθηκε ο Chief Justice Roberts. Στη συγκλίνουσα γνώμη του υποστήριξε ότι η υπόθεση μπορούσε να επιλυθεί με στενότερη κρίση, μέσω της αποδοχής του ορίου των δεκαπέντε εβδομάδων, χωρίς να απαιτείται πλήρης ανατροπή των *Roe* και *Casey*. Η θέση του ανέδειξε μια διαφορετική αντίληψη δικαστικής αυτοσυγκράτησης: το Δικαστήριο όφειλε να αποφανθεί μόνο στον βαθμό που ήταν αναγκαίος για την επίλυση της συγκεκριμένης διαφοράς.

Αντίθετα, η κοινή μειοψηφούσα γνώμη επέμεινε τόσο στην προστασία της προσωπικής αυτονομίας όσο και στη θεσμική σημασία της συνέχειας του προηγούμενου. Υπό την οπτική αυτή, η *Dobbs* δεν αφορούσε μόνο την άμβλωση. Έθετε ευρύτερα το ερώτημα της ασφάλειας μη απαριθμούμενων δικαιωμάτων που

¹⁶. *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992).

¹⁷. *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization*, 597 U.S. 215 (2022).

είχαν αναγνωρισθεί μέσω της ουσιαστικής διάστασης της *Due Process Clause* και είχαν ενταχθεί επί δεκαετίες στην αμερικανική συνταγματική τάξη.

4. Από την ιστορική παράδοση στη σύγχρονη έννοια της ελευθερίας

Στο σημείο αυτό βρίσκεται και η ουσιαστικότερη ένσταση απέναντι στη μεθοδολογία της *Dobbs*. Η απουσία ρητής αναφοράς ενός δικαιώματος από το αμερικανικό Σύνταγμα δεν αποτελεί αφ' εαυτής ασυνήθιστο φαινόμενο. Η αμερικανική συνταγματική νομολογία έχει επανειλημμένως αντλήσει από γενικότερες εγγυήσεις προστασία προσωπικών επιλογών που δεν κατονομάζονται στο κείμενο: από την αντισύλληψη και τον διαφυλετικό γάμο έως, μεταγενέστερα, τον γάμο μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου¹⁸. Η συνταγματική προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής διαμορφώθηκε, συνεπώς, σε σημαντικό βαθμό μέσα από την ερμηνεία και όχι μέσα από εξαντλητική απαρίθμηση δικαιωμάτων.

Υπό αυτό το πρίσμα, η προσφυγή της *Dobbs* στην ιστορία και την παράδοση δημιουργεί ένα μεθοδολογικό παράδοξο. Εάν η ύπαρξη μιας σύγχρονης ελευθερίας εξαρτάται αποφασιστικά από το κατά πόσον αυτή αναγνωριζόταν κατά τον χρόνο διαμόρφωσης της σχετικής συνταγματικής εγγύησης, υπάρχει ο κίνδυνος η ιστορική κατάσταση που κατέστησε αναγκαία τη μεταγενέστερη προστασία να μετατρέπεται η ίδια σε κριτήριο για την άρνησή της¹⁹. Το πρόβλημα καθίσταται εντονότερο όταν πρόκειται για ελευθερίες των οποίων η ιστορική απουσία συνδέεται με την περιορισμένη πολιτική και κοινωνική θέση συγκεκριμένων ομάδων.

Η διάσταση του φύλου αποκτά εδώ ιδιαίτερη σημασία. Η *Dobbs* αντιμετώπισε το ζήτημα πρωτίστως μέσα από τη μεθοδολογία των μη απαριθμούμενων ελευθεριών, χωρίς να αναγάγει σε κεντρικό στοιχείο της ανάλυσής της το γεγονός ότι οι συνέπειες της υποχρεωτικής συνέχισης μιας κύησης επιβαρύνουν ειδικά τις γυναίκες²⁰. Η ιστορική αναζήτηση της προστασίας μιας τέτοιας επιλογής πραγματοποιείται, επομένως, σε περιόδους κατά τις οποίες οι ίδιες οι γυναίκες δεν διέθεταν ισότιμη συμμετοχή στη διαμόρφωση του δικαίου. Αυτό καθιστά τουλάχιστον αμφίβολη την αυτάρκεια της ιστορικής παράδοσης ως κριτηρίου για τον προσδιορισμό του σύγχρονου περιεχομένου της συνταγματικής ελευθερίας.

Η *Dobbs* ανέδειξε, τελικά, το δομικό μειονέκτημα μιας προστασίας η οποία είχε οικοδομηθεί αποκλειστικά νομολογιακά. Η *Roe* και η *Casey* κατόρθωσαν επί σχεδόν μισό αιώνα να εντάξουν την αναπαραγωγική επιλογή στη συνταγματική ελευθερία χωρίς να υπάρχει ρητή σχετική διάταξη. Η ίδια, όμως, ερμηνευτική οδός που επέτρεψε την αναγνώρισή της επέτρεψε και την ανατροπή της²¹. Η αμερικανική εμπειρία επαναφέρει έτσι το ερώτημα που τέθηκε εξ αρχής: κατά πόσον η σταθερή προστασία μιας ελευθερίας

¹⁸. Για την αναγνώριση αυτών των «ουσιαστικών» δικαιωμάτων (substantive due process rights), βλ. τις εμβληματικές αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ: *Griswold v. Connecticut*, 381 U.S. 479 (1965) (δικαίωμα αντισύλληψης των έγγαμων ζευγαριών), *Loving v. Virginia*, 388 U.S. 1 (1967) (δικαίωμα στον διαφυλετικό γάμο) και *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. 644 (2015) (δικαίωμα γάμου ομόφυλων ζευγαριών). Στην *Obergefell*, το Δικαστήριο είχε υπογραμμίσει ρητά ότι η φύση της ατομικής ελευθερίας επιτάσσει κάθε γενιά να μπορεί να επικαιροποιεί το περιεχόμενό της, χωρίς αυτό να περιορίζεται από το τι ίσχυε στο παρελθόν.

¹⁹. Η μεθοδολογία αυτή της *Dobbs* ταυτίζεται με τη θεωρητική σχολή του «πρωτογενισμού» (originalism). Για την κριτική απέναντι σε αυτή τη στατική ερμηνεία του Συντάγματος, βλ. E. CHEMERINSKY, *The Worst Decision in History? Better and Worse Arguments Against Dobbs*, *Stanford Law Review*, 2023, σ. 110 επ., όπου αναλύεται ο κίνδυνος «παγώματος» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα κοινωνικά πρότυπα του 1868 (έτος επικύρωσης της 14ης Τροπολογίας).

²⁰. Βλ. τις αποκλίνουσες κοινές γνώμες των δικαστών S. Breyer, S. Sotomayor και E. Kagan στην απόφαση *Dobbs v. Jackson*, 597 U.S. σ. 350 επ., όπου επισημαίνεται ότι η πλειοψηφία υποβάθμισε τη συνταγματική αρχή της ισότητας των φύλων (equal protection). Για τη φεμινιστική νομική κριτική που αναδεικνύει ότι οι ποινικοί νόμοι κατά των αμβλώσεων του 19ου αιώνα θεσπίστηκαν από νομοθετικά σώματα στα οποία οι γυναίκες δεν είχαν δικαίωμα ψήφου ούτε πολιτική εκπροσώπηση, βλ., ενδεικτικά, R. SIEGEL, *The Constitutionalization of Abortion in Comparative Perspective*, *Law & Ethics of Human Rights*, 2023, σσ. 45-68.

²¹. Αναφορικά με τη δομική ευάλωτη φύση της δικαστικής προστασίας («κυβερνητική των δικαστών») και την ανάγκη για δημοκρατική-νομοθετική ή συνταγματική θεμελίωση των δικαιωμάτων αυτών, βλ. M. TUSHNET, *Taking the Constitution Away from the Courts*, Princeton, Princeton University Press, 2000, σ. 154 επ.

τέτοιας σημασίας μπορεί να εξαρτάται αποκλειστικά από τη νομολογιακή ανάγνωση γενικών συνταγματικών ρητρών ή εάν απαιτεί σαφέστερη συνταγματική θεμελίωση.

III. Η περίπτωση της Γαλλικής Δημοκρατίας

1. Από τη νομοθετική αναγνώριση στη συνταγματική εγγύηση

Η γαλλική περίπτωση διαφοροποιείται ουσιαστικά από την αμερικανική. Ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες η προστασία της επιλογής διακοπής της κύησης οικοδομήθηκε και, τελικώς, αποδομήθηκε νομολογιακά, στη Γαλλία η σχετική εξέλιξη ακολούθησε την αντίστροφη κατεύθυνση: μια ελευθερία επί δεκαετίες κατοχυρωμένη σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας ανήχθη, το 2024, σε αντικείμενο ρητής συνταγματικής εγγύησης. Η αφετηρία βρίσκεται στον νόμο της 17ης Ιανουαρίου 1975, γνωστό ως *Loi Veil*, με τον οποίο εγκαταλείφθηκε το προγενέστερο καθεστώς και αναγνωρίστηκε, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, η δυνατότητα οικειοθελούς διακοπής της κύησης²². Η μεταρρύθμιση αυτή δεν παρέμεινε στατική. Κατά τις επόμενες δεκαετίες το κανονιστικό πλαίσιο μεταβλήθηκε επανειλημμένως, ιδίως ως προς τα χρονικά όρια και τις διαδικαστικές προϋποθέσεις πρόσβασης, αποτυπώνοντας μια σταδιακή διεύρυνση της αναπαραγωγικής αυτονομίας.

Η διαδρομή αυτή είχε μία ιδιαιτερότητα: η άμβλωση είχε πλέον εδραιωθεί κοινωνικά και νομοθετικά πριν ακόμη τεθεί ζήτημα ρητής συνταγματικής της κατοχύρωσης. Η αναθεώρηση του 2024 δεν υπήρξε, επομένως, η πράξη με την οποία το γαλλικό δίκαιο αναγνώρισε για πρώτη φορά τη σχετική ελευθερία. Αποτέλεσε επιλογή ενίσχυσης της τυπικής και θεσμικής της προστασίας.

2. Η συνταγματική αναθεώρηση του 2024

Το Σύνταγμα της Πέμπτης Δημοκρατίας προβλέπει στο άρθρο 89 ειδική διαδικασία αναθεώρησης. Η σχετική πρωτοβουλία μπορεί να προέλθει είτε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κατόπιν πρότασης του Πρωθυπουργού είτε από μέλη του Κοινοβουλίου. Για την ολοκλήρωση της διαδικασίας απαιτείται προηγουμένως η έγκριση του ίδιου κειμένου από την Εθνοσυνέλευση και τη Γερουσία, ενώ, στην περίπτωση κυβερνητικού σχεδίου αναθεώρησης, η τελική έγκριση μπορεί να παρασχεθεί από το Κοινοβούλιο συνερχόμενο σε Κογκρέσο, με την απαιτούμενη αυξημένη πλειοψηφία²³. Η συνταγματική κατοχύρωση της άμβλωσης ωρίμασε σε ένα πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον στο οποίο η δυνατότητα διακοπής της κύησης δεν αντιμετώπιζε άμεση εσωτερική αμφισβήτηση. Η ευρεία κοινωνική αποδοχή της ήταν ήδη καταγεγραμμένη. Ακριβώς για τον λόγο αυτό, όμως, το ερώτημα δεν ήταν εάν η άμβλωση θα έπρεπε να επιτραπεί, αλλά εάν η ήδη αναγνωρισμένη δυνατότητα έπρεπε να θωρακισθεί έναντι ενδεχόμενων μελλοντικών νομοθετικών μεταβολών.

Καταλυτική υπήρξε συναφώς η διεθνής συγκυρία και, ιδίως, η ανατροπή των *Roe* και *Casey* από το Supreme Court των Ηνωμένων Πολιτειών. Η *Dobbs* λειτούργησε στη γαλλική συζήτηση ως υπενθύμιση ότι ακόμη και δικαιώματα που επί δεκαετίες θεωρούνται παγιωμένα μπορούν να απολέσουν την προστασία

²². Loi n° 75-17 du 17 janvier 1975 relative à l'interruption volontaire de la grossesse (IVG). Η συνταγματικότητα του νόμου αυτού, ο οποίος έφερε το όνομα της τότε Υπουργού Υγείας Simone Veil, αμφισβητήθηκε αμέσως από βουλευτές της αντιπολίτευσης. Με την ιστορική απόφασή του I.V.G. (Décision n° 74-54 DC της 15ης Ιανουαρίου 1975), το Γαλλικό Συνταγματικό Συμβούλιο (Conseil constitutionnel) έκρινε ότι ο νόμος δεν αντιβαίνει στη Διακήρυξη του 1789 ούτε στο Προοίμιο του Συντάγματος του 1946, αρνούμενο παράλληλα να ελέγξει τη συμβατότητα του νόμου με το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ (ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για τον διάχυτο έλεγχο συμβατότητας από τα τακτικά δικαστήρια). Έκτοτε, το νομοθετικό πλαίσιο διευρύνθηκε σταδιακά: ο νόμος Roudy (1982) εισήγαγε την κάλυψη της δαπάνης από την κοινωνική ασφάλιση, ο νόμος Aubry (2001) επέκτεινε το χρονικό όριο από τις 10 στις 12 εβδομάδες, ενώ ο νόμος αριθ. 2022-295 της 2ας Μαρτίου 2022 μετέφερε το όριο στις 14 εβδομάδες κύησης. Βλ., αναλυτικά, J. ROCHFELD, La constitutionnalisation de l'IVG: d'un droit législatif à une garantie constitutionnelle, *Revue française de droit constitutionnel*, 2024, σ. 12 επ.

²³. Αναλυτικά για τις διαδικαστικές προϋποθέσεις και τις πολιτικές ισορροπίες της αναθεωρητικής λειτουργίας του άρθρου 89 του γαλλικού Συντάγματος, βλ. P. AVRIL / J. GICQUEL, *Droit constitutionnel de la Ve République*, 32e éd., LGDJ, Paris, 2022, σ. 85 επ.

τους όταν αυτή δεν διαθέτει επαρκώς σταθερό συνταγματικό έρεισμα²⁴. Η γαλλική αναθεώρηση απέκτησε έτσι και χαρακτήρα προληπτικής συνταγματικής θωράκισης. Η διαδικασία ολοκληρώθηκε στις 4 Μαρτίου 2024, όταν το Κοινοβούλιο συνερχόμενο σε Κογκρέσο ενέκρινε με ευρύτατη πλειοψηφία την τροποποίηση του άρθρου 34²⁵. Η Γαλλία κατέστη με τον τρόπο αυτό η πρώτη χώρα που ενέταξε ρητώς στο συνταγματικό της κείμενο εγγύηση σχετική με την οικειοθελή διακοπή της κύησης.

3. Η κανονιστική σημασία της νέας διάταξης

Η επιλογή του άρθρου 34 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η διάταξη αυτή δεν ανήκει σε έναν αυτοτελή κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά οριοθετεί το πεδίο της νομοθετικής αρμοδιότητας του Κοινοβουλίου²⁶. Σε αυτή προστέθηκε η πρόβλεψη ότι ο νόμος καθορίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ασκείται η εγγυημένη στη γυναίκα ελευθερία προσφυγής σε οικειοθελή διακοπή της κύησης.

Η διατύπωση είναι αποκαλυπτική. Ο συνταγματικός νομοθέτης δεν καθιέρωσε ένα απεριόριστο και αυτοτελώς προσδιορισμένο δικαίωμα, ούτε αφαίρεσε από το Κοινοβούλιο τη δυνατότητα ρύθμισης των όρων άσκησης του. Αντίθετα, διαχώρισε δύο επίπεδα. Η ίδια η ελευθερία προσφυγής σε διακοπή της κύησης τίθεται πλέον υπό συνταγματική εγγύηση· οι ειδικότερες προϋποθέσεις άσκησης της εξακολουθούν να ανήκουν στον κοινό νομοθέτη²⁷. Αυτός ο διαχωρισμός αποτελεί και το ουσιαστικό περιεχόμενο της αναθεώρησης. Η Βουλή μπορεί να μεταβάλλει το κανονιστικό πλαίσιο, όχι όμως να ενεργεί σαν να μην υφίσταται η συνταγματικά εγγυημένη ελευθερία. Η ρυθμιστική της αρμοδιότητα καθίσταται πλέον συνταγματικά οριοθετημένη. Το άρθρο 34 δεν ακινητοποιεί το ισχύον νομοθετικό καθεστώς· εγκαθιστά, όμως, ένα κατώφλι προστασίας κάτω από το οποίο ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί να κινηθεί χωρίς να τεθεί ζήτημα συμβατότητας με το ίδιο το Σύνταγμα.

4. Συμβολική διακήρυξη ή ουσιαστική θωράκιση;

Η αναθεώρηση προκάλεσε εύλογα το ερώτημα κατά πόσον προσέθεσε πραγματικό κανονιστικό περιεχόμενο σε μια ελευθερία η οποία ήδη απολάμβανε ευρεία κοινωνική και νομοθετική αποδοχή. Κατά μία προσέγγιση, η μεταρρύθμιση ήταν κατά κύριο λόγο συμβολική: δεν απαντούσε σε υφιστάμενη εσωτερική απειλή ούτε μετέβαλε άμεσα τους όρους πρόσβασης στην άμβλωση. Υπό αυτή την έννοια, η συνταγματοποίηση μιας ήδη εδραιωμένης νομοθετικής επιλογής θα μπορούσε να θεωρηθεί περισσότερο

²⁴ Για τη λειτουργία της απόφασης *Dobbs* ως «εξωτερικού σοκ» που κινητοποίησε τα πολιτικά αντανakλαστικά και οδήγησε στη συνταγματική απάντηση της Γαλλικής Δημοκρατίας, βλ. D. AMRAM, *The French Constitutional Answer to Dobbs v. Jackson, Diritti Comparati*, 2024. Όπως επισημαίνεται, η κατάργηση της ομοσπονδιακής προστασίας στις ΗΠΑ κατέδειξε τα όρια της αποκλειστικά δικαστικής/νομολογιακής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων της προσωπικότητας.

²⁵ Πρόκειται για τον *Loi constitutionnelle n° 2024-200 du 8 mars 2024 relative à la liberté de recourir à l'interruption volontaire de grossesse*, ο οποίος ψηφίστηκε από το Κογκρέσο στις 4 Μαρτίου 2024 με 780 ψήφους υπέρ έναντι 72 κατά. Με τη μεταρρύθμιση αυτή, στο άρθρο 34 του Γαλλικού Συντάγματος προστέθηκε το ακόλουθο εδάφιο: «*La loi détermine les conditions dans lesquelles s'exerce la liberté garantie à la femme de recourir à une interruption volontaire de grossesse*» («Ο νόμος καθορίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ασκείται η εγγυημένη ελευθερία της γυναίκας να προσφεύγει σε οικειοθελή διακοπή της κύησης»). Για μια πρώτη κριτική αποτίμηση της επιλογής του όρου «εγγυημένη ελευθερία» (*liberté garantie*) αντί του όρου «δικαίωμα» (*droit*), βλ. C. RADÉ, *Enshrining Abortion Rights in the French Constitution*, *Verfassungsblog*, 2024.

²⁶ Το άρθρο 34 του γαλλικού Συντάγματος του 1958 επιτελεί ιστορικά τη λειτουργία της οριοθέτησης του πεδίου του νόμου (*domaine de la loi*) έναντι της κανονιστικής αρμοδιότητας της εκτελεστικής εξουσίας (άρθρο 37). Η ένταξη της αναπαραγωγικής ελευθερίας στο άρθρο αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε ρύθμιση ή περιορισμός της εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του νομοθέτη και δεν μπορεί να αφεθεί στην ευχέρεια της διοίκησης μέσω διαταγμάτων. Για τη δογματική αυτή προσέγγιση, βλ. G. CARCASSONNE / M. GUILLAUME, *La Constitution*, 16e éd., Seuil, Paris, 2022, σ. 185 επ.

²⁷ Όπως επισημαίνει η γαλλική θεωρία, η χρήση του όρου «εγγυημένη ελευθερία» (*liberté garantie*) αντί για «δικαίωμα» (*droit*) στοχεύει ακριβώς στη διατήρηση της ισορροπίας με τις λοιπές συνταγματικές αξίες (όπως η προστασία της υγείας). Ωστόσο, η προσθήκη του επιθέτου «εγγυημένη» προσδίδει στην ελευθερία αυτή αυξημένη κανονιστική ισχύ, καθώς δεσμεύει το Γαλλικό Συνταγματικό Συμβούλιο (*Conseil constitutionnel*) να ασκεί αυστηρό έλεγχο αναλογικότητας επί των νομοθετικών περιορισμών, εμποδίζοντας τον κοινό νομοθέτη να αδειάσει το δικαίωμα από το ουσιαστικό του περιεχόμενο (π.χ. μέσω μιας υπέρμετρης μείωσης των νόμιμων χρονικών ορίων). Βλ., σχετικά, X. BIOY, *La liberté garantie de recourir à l'IVG: portée d'une novation constitutionnelle*, *Actualité juridique Droit administratif (AJDA)*, 2024, σσ. 412-418.

πολιτική δήλωση παρά αναγκαία νομική παρέμβαση²⁸. Η ένσταση αυτή, όμως, παραβλέπει εν μέρει την ίδια τη λειτουργία του Συντάγματος. Η συνταγματική προστασία δεν αποκτά νόημα μόνο όταν ένα δικαίωμα βρίσκεται ήδη υπό άμεση απειλή. Ακριβώς επειδή το Σύνταγμα δεσμεύει τις μελλοντικές πλειοψηφίες, μπορεί να λειτουργήσει προληπτικά, αφαιρώντας από τον κοινό πολιτικό ανταγωνισμό τον ίδιο τον πυρήνα μιας ελευθερίας. Από αυτή την άποψη, η απουσία άμεσου κινδύνου δεν αναιρεί τη σημασία της κατοχύρωσης· αντιθέτως, επιτρέπει τη θεσμική της εδραίωση πριν ο κίνδυνος καταστεί πραγματικός. Ούτε η θέση της διάταξης στο άρθρο 34 απομειώνει κατ' ανάγκην τη σημασία της. Η γαλλική συνταγματική τάξη δεν οργανώνει την προστασία των δικαιωμάτων μέσα σε έναν ενιαίο και κλειστό κατάλογο. Η κανονιστική ισχύς μιας συνταγματικής εγγύησης δεν εξαρτάται αποκλειστικά από το σημείο στο οποίο αυτή τοποθετείται, αλλά από το περιεχόμενο, τη λειτουργία και τον τρόπο με τον οποίο θα ενταχθεί στο σύστημα συνταγματικού ελέγχου. Περισσότερο βάσιμη είναι η παρατήρηση ότι η ίδια η διατύπωση αφήνει σημαντικό περιθώριο στον κοινό νομοθέτη. Η αναθεώρηση δεν συνταγματοποιεί συγκεκριμένο χρονικό όριο ούτε εξαντλεί τις προϋποθέσεις άσκησης της ελευθερίας. Η έννοια της «εγγυημένης ελευθερίας» θα πρέπει, επομένως, να αποκτήσει συγκεκριμένο περιεχόμενο μέσα από τη μελλοντική νομοθετική πρακτική και, κυρίως, μέσα από τον συνταγματικό έλεγχο των περιορισμών που ενδέχεται να επιβληθούν²⁹.

Συζητήθηκε, τέλος, και η επιλογή του όρου «γυναίκα» στο ίδιο το συνταγματικό κείμενο, με μέρος της κριτικής να επισημαίνει ότι η συγκεκριμένη διατύπωση δεν αποδίδει πλήρως όλες τις περιπτώσεις προσώπων που μπορούν να κυοφορήσουν³⁰. Ανεξαρτήτως της αξιολόγησης της σχετικής ορολογικής επιλογής, η παρατήρηση αναδεικνύει ένα ευρύτερο ζήτημα: η συνταγματική κατοχύρωση δεν τερματίζει την ερμηνευτική συζήτηση, αλλά μεταφέρει μέρος της σε ένα νέο, αυξημένης τυπικής ισχύος επίπεδο.

Η σημασία της γαλλικής αναθεώρησης βρίσκεται, τελικά, λιγότερο στην άμεση μεταβολή του ισχύοντος καθεστώτος και περισσότερο στη μεταβολή της σχέσης μεταξύ Συντάγματος και κοινού νομοθέτη. Μέχρι το 2024, η προστασία της άμβλωσης αποτελούσε προϊόν νομοθετικής επιλογής. Μετά την αναθεώρηση, ο ίδιος ο νομοθέτης ενεργεί πλέον εντός ενός συνταγματικά προκαθορισμένου πλαισίου: μπορεί να καθορίζει τους όρους άσκησης της ελευθερίας, δεν μπορεί όμως να αντιμετωπίζει την ύπαρξή της ως ζήτημα ελεύθερο προς επαναδιαπραγμάτευση. Σε αυτή ακριβώς τη μετάβαση από τη νομοθετική αναγνώριση στη συνταγματική εγγύηση εντοπίζεται η ιδιαίτερη σημασία του γαλλικού παραδείγματος.

IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις

Η συγκριτική εξέταση των Ηνωμένων Πολιτειών και της Γαλλίας αναδεικνύει δύο διαφορετικούς τρόπους συνταγματικής πρόσληψης της ίδιας ελευθερίας. Στην αμερικανική έννομη τάξη, η προστασία της επιλογής διακοπής της κύησης οικοδομήθηκε επί δεκαετίες νομολογιακά, μέσω της ερμηνείας γενικότερων συνταγματικών εγγυήσεων, για να αποσυνδεθεί τελικά από αυτές με τη *Dobbs*. Στη Γαλλία, αντιθέτως, η

²⁸. Για τη θεωρητική συζήτηση γύρω από τον «συμβολικό συνταγματισμό» (constitutional symbolism) και τη σημασία της εγγραφής κοινωνικών κεκτημένων στο συνταγματικό κείμενο ως μέσου πολιτικής παιδαγωγικής, βλ. D. ROUSSEAU, *Droit constitutionnel de la Ve République*, 20e éd., Lextenso, Paris, 2023, σ. 340 επ.

²⁹. Σημειώνεται ότι το Γαλλικό Συνταγματικό Συμβούλιο (Conseil constitutionnel) έχει ήδη αναγνωρίσει από το 2001 ότι η οικειοθελής διακοπή της κύησης απορρέει από την αρχή της προσωπικής ελευθερίας του άρθρου 2 της Διακήρυξης του 1789 (βλ. *Décision n° 2001-446 DC* της 27ης Ιουνίου 2001). Η νέα διάταξη του 2024 προσφέρει πλέον ένα ρητό, ειδικότερο συνταγματικό θεμέλιο, το οποίο περιορίζει το περιθώριο εκτίμησης του νομοθέτη βάσει της αρχής της μη οπισθοδρόμησης στην προστασία των δικαιωμάτων (principe de non-régression). Βλ. S. HENNETTE-VAUCHEZ, *La constitutionnalisation της l'IVG: un tournant pour les droits fondamentaux*, *Recueil Dalloz*, 2024, σ. 518.

³⁰. Η κριτική αυτή προήλθε κυρίως από ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεις και ορισμένες νομικές προσεγγίσεις της έμφυλης θεωρίας, οι οποίες υποστήριξαν τη χρήση ουδέτερης ορολογίας (π.χ. «το πρόσωπο που κυοφορεί»), προκειμένου να συμπεριληφθούν τα διεμφυλικά (transgender) άτομα. Αντίθετα, η πλειοψηφία του νομοθέτη προέκρινε τη διατήρηση του όρου «γυναίκα» για λόγους ιστορικής συνέχειας με τον *Loi Veil* και ανάδειξης της φεμινιστικής διάστασης του δικαιώματος. Για μια επισκόπηση αυτής της ορολογικής αντιπαράθεσης κατά τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, βλ. A. LEVADE, *La formulation de la liberté de recourir à l'IVG: entre droit, politique et symbolique*, *Constitutions*, 2024, τχ 1, σ. 45 επ.

ήδη παγιωμένη νομοθετική αναγνώριση μεταφέρθηκε το 2024 στο ίδιο το συνταγματικό κείμενο, με σκοπό ακριβώς να περιοριστεί η δυνατότητα μελλοντικής ανατροπής της από την κοινή νομοθετική διαδικασία.

Η διαφοροποίηση αυτή δεν εξηγείται μόνο από την απόσταση μεταξύ common law και ηπειρωτικής νομικής παράδοσης. Αντανακλά διαφορετική αντίληψη ως προς τη σχέση μεταξύ Συντάγματος, δικαστή και νομοθέτη. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, το βάρος της προστασίας μετατοπίστηκε επί μακρόν προς τη δικαστική ερμηνεία ενός σύντομου και ανοικτού συνταγματικού κειμένου. Στη Γαλλία, αντίθετα, η πιο πρόσφατη εξέλιξη επιχειρεί να περιορίσει την εξάρτηση της σχετικής ελευθερίας από την εκάστοτε πολιτική ή ερμηνευτική συγκυρία, ενσωματώνοντάς την ρητώς στο επίπεδο της αυξημένης τυπικής ισχύος.

Η αντιπαράθεση των δύο παραδειγμάτων καταδεικνύει, συγχρόνως, ότι καμία μορφή συνταγματικής προστασίας δεν είναι απολύτως αυτοδύναμη. Η αμερικανική περίπτωση φανέρωσε τα όρια μιας κατοχύρωσης που στηρίζεται αποκλειστικά σε νομολογιακή κατασκευή: η μεταβολή της ερμηνευτικής μεθόδου και της σύνθεσης του Δικαστηρίου μπορεί να μεταβάλει ακόμη και θέσεις που είχαν επί δεκαετίες θεωρηθεί παγιωμένες. Η γαλλική εμπειρία θέτει το αντίστροφο ζήτημα. Η ρητή συνταγματική εγγύηση ενισχύει ασφαλώς τη θεσμική προστασία, χωρίς όμως να εξαντλεί το περιεχόμενό της, αφού ο κοινός νομοθέτης εξακολουθεί να διαθέτει σημαντικό περιθώριο κατά τον καθορισμό των προϋποθέσεων άσκησης της.

Το ουσιαστικό ζήτημα μετατοπίζεται έτσι από το εάν η άμβλωση «κατοχυρώνεται» ή όχι στο Σύνταγμα στο τι ακριβώς συνεπάγεται η κατοχύρωση αυτή. Η συνταγματική προστασία αποκτά πραγματικό περιεχόμενο μόνο εφόσον δεσμεύει αποτελεσματικά τον νομοθέτη και τον δικαστή και δεν επιτρέπει οι ειδικότερες ρυθμίσεις να καθιστούν την αναγνωριζόμενη ελευθερία πρακτικά ανεφάρμοστη. Από την άλλη πλευρά, η αυξημένη τυπική ισχύς δεν αναιρεί την ανάγκη ερμηνευτικής εξειδίκευσης ούτε εξαλείφει τις συγκρούσεις που μπορεί να προκύψουν ως προς τα όριά της.

Υπό αυτή την έννοια, τόσο η *Dobbs* όσο και η γαλλική αναθεώρηση του 2024 αποτελούν εκφάνσεις της ίδιας ευρύτερης πραγματικότητας: τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν εξελίσσονται εκτός ιστορικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Το συνταγματικό δίκαιο διαμορφώνεται συχνά ως απάντηση σε συγκεκριμένες ιστορικές περιστάσεις και σε πραγματικούς ή ενδεχόμενους κινδύνους για προστατευόμενες ελευθερίες. Η διαπίστωση αυτή, όμως, δεν σημαίνει ότι κάθε μεταβολή της κοινωνικής ή πολιτικής συγκυρίας αρκεί για να δικαιολογήσει αντίστοιχη υποχώρηση του επιπέδου συνταγματικής προστασίας.

Το κρισιμότερο συμπέρασμα είναι, επομένως, διαφορετικό. Η σταθερότητα μιας θεμελιώδους ελευθερίας δεν εξαρτάται αποκλειστικά από το εάν αυτή αναγράφεται ρητώς σε ένα συνταγματικό κείμενο ούτε αποκλειστικά από το εάν έχει αναγνωριστεί νομολογιακά. Εξαρτάται από τη συνολική συνταγματική της θέση: από το κανονιστικό έρεισμα που διαθέτει, από την ένταση του δικαστικού ελέγχου που τη συνοδεύει και από τα όρια που τίθενται στη διακριτική ευχέρεια του κοινού νομοθέτη. Η αμερικανική και η γαλλική εμπειρία δείχνουν, από διαφορετικές αφετηρίες, ακριβώς αυτό: ότι η ουσιαστική προστασία μιας ελευθερίας κρίνεται τελικά όχι από τον τύπο της κατοχύρωσής της, αλλά από την ικανότητά της να ανθίσταται στις μεταβολές της εκάστοτε πολιτικής και ερμηνευτικής συγκυρίας.